

GUUS BAUER **HET GEHEIM VAN** **TREURWEGEN**

**'Bauer is een verhalenverteller met een aparte,
bijna dwingende stem.' – De Standaard**

Over het boek

Een beeldende historische roman van boekverslinder pur sang Guus Bauer

Willem Maria Treurwegen is klokslag 1900 geboren. Hij is de eerste burger van de nieuwe eeuw. Als niet van de hele wereld, dan toch zeker van de Vlaamse streek waar zijn vader loonwerker is. 'Kijk eens va,' zegt zijn moe. 'Dat is een slimme donder, dat zie je zo.' 'Het zal wel,' antwoordt va, 'met onze naam loop je altijd een paar stappen achter op het levenspad.'

Willem gaat maar een paar jaar naar school en helpt daarna va op het land. Als Antwerpen in 1914 door de Duitsers onder de voet dreigt te worden gelopen, slaan honderdduizenden op de vlucht naar het neutrale noorden. De Duitse bezetter neemt verregaande maatregelen die ook voor de grensstreek waar het gezin Treurwegen woont grote gevolgen hebben. Wanneer Willem bij de abdij een geheimzinnig pakket krijgt aangereikt, begint zijn wonderlijke tocht. 'Oorlog is slecht, maar het brengt een plattelandsjongen op plaatsen waar ik anders nooit zou zijn gekomen. En in contact met mensen die me anders niet zien staan.'

Het geheim van Treurwegen verschijnt 99 jaar na het begin van de Eerste Wereldoorlog.

De pers over de auteur/het boek

De pers over *Heimwee heeft een kleur*:

'***** Een mooie, aandachtig geschreven roman. (...) Hij hanteert een secure schrijfstijl zonder opsmuk.' – Nu.nl

'Bijzonder knap geschreven. De taal van Guus Bauer is genuanceerd en door de lichte ironie, de milde afstand ten opzichte van zijn personages ook vervuld van humor. De humor van de verteller is deel van de verdedigingsstrategie van de romanfiguren. Het is de glimlach van het "ondanks alles". Het is de kostbare macht van het laatste woord.' – Nederlands Dagblad

'Een "ontdekking" (...), Bauer trakteert ons op drie historische novellen, die ongewoon en vervreemdend overkomen – maar op een goede, indringende manier.' – Recensieweb.nl

'Bauer is een verhalenverteller met een aparte, bijna dwingende stem.' – De Standaard

Over de auteur

Guus Bauer is geboren in Amsterdam en keerde na vele omzwervingen in het buitenland naar deze stad terug. Hij schrijft boekrecensies en columns over boeken voor diverse websites, kranten en tijdschriften en hij interviewt regelmatig binnen- en buitenlandse auteurs. *De tuinman van niemandsland* (2008) was zijn eerste roman, hierna verscheen ook de novellenbundel *Heimwee heeft een kleur* (2011) bij Signatuur.

Van dezelfde auteur

De tuinman van niemandsland
Heimwee heeft een kleur

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de romans en literaire thrillers van uitgeverij Signatuur? Meldt u zich dan aan voor de literaire nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijsignatuur.nl

Colofon

© 2013 Guus Bauer

© 2013 Uitgeverij Signatuur, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Wil Immink Design

Omslagbeeld: Imperial War Museums (Q24046)

Foto auteur: Janus van den Eijnden

Typografie: Pre Press Media Groep, Zeist

ISBN paperback 978 90 5672 465 8

ISBN e-book 978 90 449 6876 7

NUR 301

De auteur ontving voor dit boek een werkbeurs van het Vlaams Fonds voor de Letteren

Guus Bauer

Het geheim van Treurwegen

SIGNATUUR

2013

Voor Gustav A. Bauer 1870 – 1944,
minister-president en later rijkskanselier van de Weimar-
republiek, ondertekenaar van het Vredesverdrag van
Versailles

Voor Guus H.A. Bauer 1910 – 1971,
Nederlands militair in Duitse gevangenschap

‘Patriotism is not enough, I must have no hatred or bitterness towards anyone.’

– Edith Cavell

‘This year the germs killed more of our boys than the Germans.’

– anoniem, veldhospitaal 1918

I

De platte kar komt maar langzaam vooruit. De man op de bok spoort het tweespan niet aan. Hij heeft de teugels vastgemaakt aan zijn been. Ik herken de twee ruinen van boer Van Loo: de bruine Brabander met een bles op het hoofd in de vorm van een kruis en de Ardenner die hij heeft overgenomen van de brouwerij, beide met geknipte staart en extra beharing rond de kogels. Twee trekpaarden die normaal met gemak een hele dag voren trekken op het land, zo lang Van Loo of zijn knecht maar af en toe een paar woorden tegen ze zegt en ze in de morgen genoeg haver hebben gekregen. De zweep hoeven ze niet te gebruiken. Het dialect dat de mannen van ons dorp praten snijdt door de lucht en wordt altijd begeleid door fluimen scherp tabakssap.

De voerman draagt geen klompen maar laarzen en beenwindsels. Ik kan zijn zolen zien, er zitten allemaal spijkers in. Geen wonder dat hij zo lang mogelijk op de bok wil blijven zitten. Zijn armen, de handen in de mouwen gestoken, rusten op het geweer op zijn schoot. Vroeger zat mijn moeder in de winter 's avonds altijd bij de haard met haar handen in een gewatteerde mouw. Een jaar geleden heeft ze de mof achter in de onderste la van haar commode gelegd. Onder de stofdoeken en zelfs onder de afgedragen hemdjes die uiteindelijk ooit misschien een poetslap worden. Het ding beviel haar kennelijk niet meer. Zelfs de afgelopen winter, de koudste van de nog jonge eeuw, deed ze liever de wanten van mijn vader aan of wikkelde haar handen in doeken die ze op de oven had verwarmd.

Ik houd mijn adem in als de kar tergend langzaam aan me

voorbijtrekt. Gelukkig dragen de knollen oogkleppen en val ik in mijn vaalbruine jasje niet op tussen de struiken. Ik kijk recht in het gezicht van de voerman. Zijn kin hangt op zijn borst. De klep van zijn helm voorkomt dat ik in zijn ogen kijken kan. Ze liggen diep. Is hij misschien dood? Hij lijkt er oud genoeg voor. Er lopen kriskras diepe lijnen over zijn wangen en hals, net onze akker toen mijn broertje en ik de stier voor de ploeg hadden gespannen en ter aansporing een brandende tak onder zijn staart hielden. Vader had niet begrepen dat we hem alleen maar wilden helpen. De striemen op mijn rug smeerde ik in met tabakssap. Het doet even extra pijn, maar de wonden genezen sneller.

Het rechterwiel van de kar stuit op een zwerfkei. Er vliegt een splinter rakelings langs mijn hoofd. De voerman schrikt op en trekt aan de teugels. Het lange mes dat op de bovenkant van zijn geweer zit schiet los en valt naast de kar in de klei. Hij merkt het niet. Ik hoef alleen mijn arm te strekken om het te pakken. De Brabander schudt zijn manen en snuift. Ik laat langzaam via mijn neusgaten de lucht ontsnappen en adem via mijn mond weer in. Boven de rand van de laadbak verschijnt nog een gehelmd hoofd, dezelfde holle oogkassen, dezelfde ingevallen wangen. Op de schouders van zijn jas zitten twee streepjes. Hij slaat met zijn vlakke hand op het hout. ‘Heinz,’ zegt hij. ‘Het rijgt. Een stonde pauze.’

‘Is ja goed,’ antwoordt de voerman. Hij steekt traag zijn hand in de lucht.

Ik kan hun gehakkel bijna niet verstaan. De mannen zijn zeker niet van hier, ook niet uit de grote stad of van over de grens in het noorden. Va heeft al eens een Hollandse smokkelaar mee naar huis genomen toen die een schot hagel in zijn donder had gekregen. Ik moest hem helpen om stuk voor stuk de kleine kogeltjes uit de rug en de kont van de ongelukkige jongen te pulken. Ik heb een paar mooie Hollandse vloeken geleerd. Het klinkt ook niet zoals wanneer va met de kapelaan over geheime zaken praat. De taal uit het zuiden is veel zange-

riger. ‘Ja, dat koeterwaals heb ik opgepikt toen ik als jongeman in een fabriek werkte net onder Brussel,’ zei va een keer met dubbele tong. Ik ben trots op hem als hij het spreekt. Hij doet niet onder voor meneer kapelaan. Die, alhoewel hij volgens va op de pastorie ‘helemaal niets tekortkomt’, toch ons suikerbrood tot de laatste kruimel aan toe opeet en in de kruik met citroenjenever zelfs geen bodempje laat zitten, zodat ik op de zaterdag niet met ‘het nipje van de week’ beloond kan worden. Mijn zussen zitten bij dergelijke gesprekken graag in het hok naast de opkamer, een groot woord voor het vertrek met twee fauteuils, een wankel tafeltje en een kast met dikke boeken.

Ik trek er weleens stiekem een paar van de planken. Stuk voor stuk, zodat ik weet waar ik ze terug moet zetten. Als va merkt dat ik aan zijn kostbaarste bezit heb gezeten, dan kan ik de riem verwachten of in elk geval een schop onder mijn kont. Er zijn boeken bij met leren banden en scharnieren bijna net zo groot als die van onze voordeur. Ik kan ze niet openslaan, want er zitten slootjes op. Andere boeken zijn vanbinnen uitgehoud. Om de paar dagen sla ik ze vol verwachting open om te kijken of er iets in verstopt is, maar ze geven geen geheimen prijs. Sinds een week kan ik zonder de fauteuil te verplaatsen bij de bovenste plank. Naar dat moment heb ik lang uitgekeken. De boeken die daarop staan hebben mooie kleuren. Misschien zitten er zelfs wel plaatjes in.

Va gaat altijd zitten in de fauteuil waar de veer uit steekt. ‘Dan heb ik voor de dienaars van God een mooi gepijnigd gezicht,’ zegt hij. ‘Dat zien die gestudeerde heren graag, het leed van de gewone werkmán. “Als u hard werkt, voor veel nageslacht zorgt en godvruchtig bent, wacht u de beloning van het hierna-maals.” Ja, ja, mosterd na de karige maaltijd. Ik ga een paar maal verzitten zodat de veer in mijn bovenbeen prikt. De tranen springen in mijn ogen. De kapelaan raakt daardoor op dreef. Hij denkt dat hij beet heeft, die zieltjesvisser. Vol vuur verkondigt hij vervolgens het woord van de Bijbel. Dat gaat hem gesmeerd af.’

Wanneer va over de bezoekjes vertelt, ongeveer eenmaal per week, als ware het zijn eigen zondagse preek, knipoogt hij na afloop en brengt zijn hand een paar keer achter elkaar naar zijn mond. Net alsof hij een glas vasthoudt.

Nadat ze ieder drie of vier kelkjes hebben gedronken, begint de kapelaan mijn va steeds uitgebreider te complimenteren met zijn mooie dochterschare. ‘Moeder van God, vol van genade,’ zegt hij zalvend. ‘Godsgeschenken.’ Borreltje nummer vijf. ‘Treurwegen, u bent een gezegend mens.’ Borreltje nummer zes. ‘U hebt een paar mooie bloemen opgekweekt uit onze Kempense klei. De trots van onze natie. De toekomst van ons land, ons volk en dus van de Kerk is gewaarborgd.’

Op dat moment slaat de drank bij de kapelaan toe. Ik heb de borreltjes meegeteld, en als ik een horloge had bezeten, dan had ik dat erop gelijk kunnen zetten. Elke tien minuten heeft va een nieuw glaasje ingeschonken, zes stuks, in totaal precies een vol uur. De blos op de wangen van de kapelaan breidt zich binnen een seconde of twee uit over heel zijn hoofd. Van lichtrood naar bijna kardinaalpaars. Hij buigt naar voren en vraagt achter zijn hand aan va: ‘Komen er ook voor de jongsten al vrijers aan?’ Daarna recht hij snel zijn rug en schraapt zijn keel. ‘Kunnen we binnenkort opnieuw een huwelijk inzegenen?’ zegt hij overdreven luid. Ik tel op mijn vingers de seconden af totdat de kerkklok in de verte galmt. Ik zit er meestal niet meer dan een hand of drie, vier naast.

‘Tijd om op te stappen,’ zegt de kapelaan terwijl hij met de handpalmen op de leuning van de stoel slaat. Dat vind ik ook, anders word ik er misschien weer bij geroepen. ‘Ik heb nog aardig wat huisbezoeken af te leggen,’ zegt hij tot besluit. Hij staat op, houdt zich even vast aan de boekenkast, zogenaamd om even zijn bewondering uit te kunnen spreken over de stichtelijke werken die va allemaal heeft verzameld, elke keer met hetzelfde citaat, zegent nog wat in het rond en verdwijnt zigzaggend over het erf.

‘Komen er al vrijers aan?’ bauwt va de kapelaan na als we

hem samen uit het raam nakijken. ‘Die heb ik mooi weer onder tafel gezopen. Bijna een hele fles, maar het was elke centime waard. Ik vraag me af wie van ons twee er meer opgelucht is. Ik omdat hij opgedonderd is, of hij omdat hij weer op pad kon. Vrijers voor de jongsten.’

Va schudt zijn hoofd en trommelt op de vensterbank. Iets wat hij alleen doet als hij tevreden is. ‘En toch begrijp ik niet waarom het elke keer zo gemakkelijk gaat, die lui drinken toch heel wat miswijf? En volgens mij niet alleen op zondag.’

Ik weet dat va nog een kroes en een extra fles naast zijn luie stoel heeft staan. Als de kapelaan niet kijkt, gooit va zijn kelkje leeg in de kroes en vult het bij uit de met water aangelengde fles jenever. Het is niet dat hij niet tegen drank kan, want als de kapelaan weg is, drinkt va de kroes in één teug leeg.

Komen er al vrijers aan voor de jongsten? Welke van mijn zussen bedoelt de kapelaan? Over mijn broertjes en mij heeft hij het nooit. Misschien is dat maar goed ook. Er was natuurlijk dat voorval met de waterput. Daar kun je va maar beter niet aan herinneren. Of hij wordt heel boos of hij slaat helemaal dicht. Dan kun je hem vragen wat je wilt, maar dan blijft hij stom en beweegt hoofd noch schouders. Hij trekt zelfs zijn wenkbrauwen niet op.

Ik zie niets bijzonders aan mijn zussen. De meeste dagen heb ik een uitgesproken hekel aan ze. Als kind gebruikten ze me als levende verkleedpop. Nu ik een tiener ben, wagen ze dat niet meer. Door het werk op het land zijn mijn spieren gestaald. Ik kan geen van hun hemdjes of jurkjes nog aan. Bij lange na niet.

Va drijft tot ergernis van moe altijd de spot met de dienaars van God. Maar als een van hen tegenover hem in de opkamer zit, de fles op tafel, verdwijnen de harde trekken rond zijn mond en tegelijk met de veel zachtere woorden van het koeterwaals versoepelt ook het eelt van zijn handen. Een klap begeleid door een paar zangerige woorden voelt dan aan als een liefdevolle tik. Na het bezoek van de kapelaan of de pastoor ga ik graag bij mijn vader te biecht.

De naam van de voerman van de platte kar is dus Heinz. Zo heet de slagersknecht in ons dorp ook, al noemt hij zich sinds een paar maanden ineens Hans. Heinz slingert met twee handen zijn linkerbeen van de bok en laat zich langzaam op de grond zakken. Hij gebruikt zijn geweer als stok wanneer hij bukt om het mes op te rapen. Jammer, een gemiste kans, al is het lemmet veel te groot om in mijn jas of broek te verstoppen. Om te kunnen bukken moet Heinz zijn linkerbeen helemaal naar achteren steken. Hij sist een paar onverstaanbare woorden. Wanneer hij opgekrabbeld is, hinkt hij naar de achterkant van de kar, graait in zijn zak en houdt de man met de twee streepjes op zijn schouders een pakje voor. 'Bieten, heer veldwever.'

Verkopen ze ergens krotten in kleine verpakkingen? En wat is een veldwever, een soort opzichter, een man die akkers aan elkaar rijgt? De man met de streepjes schuift zijn helm naar achteren op zijn hoofd, pakt een tondeldoos en draait aan het wiel van het vuursteentje. Deze mannen hebben wel mooie spullen: laarzen, helmen, geweren, lange messen, een aansteker ... en sigaretten. Ze hebben net twee keer een diepe haal genomen als er nog twee karren aan komen: de bierwagen van de abdijbrouwerij en de kar met aanhanger van de staalgieterij die maar liefst door zes paarden wordt getrokken. Van de bierwagen springt een man naar beneden. In tegenstelling tot Heinz en de heer veldwever heeft hij geen windsels rond zijn benen, maar draagt hij glimmend gepoetste rijlaarzen met kapjes aan de voorkant van de knieën. Hij neemt grote stappen. De sabel aan zijn koppelriem danst vrolijk heen en weer door het lage struikgewas, net zoals wanneer mijn vader met zijn zeis het opneemt tegen het horloge van een boer of van een opzichter.

Al vaak heeft va een maatje jenever gewonnen. Hij is de snelste loonarbeider van de streek. Er zijn dagen dat hij in zijn eentje wel vier, vijf weilanden achter elkaar maait. Zijn maten klagen. 'Hij maait alles voor onze voeten weg.' Zelfs ik kan zien dat hun boosheid gespeeld is. Hij doet het niet uit geldgier of

om iemand af te troeven. Van de jenever neemt hij zelf maar één of twee slokjes, de rest geeft hij weg. Mijn va is snel met alles. Hij eet zijn bord met stamp en klapstuk in minder dan tien tellen leeg. ‘Ons va is snel met alles,’ zei ik een keer bij het middagmaal. Moeder gaf me een draai om mijn oren. Ik zat gelijk rechtop in mijn stoel, mijn hand met de lepel erin als bevroren midden in de lucht. Een aanval uit onverwachte hoek. Ik kijk niet meer op als va mij een tik geeft of zijn riem uit zijn broek trekt als ik volgens hem iets ergs heb uitgehaald. Ik moet alleen maar gapen als mijn zussen me laten struikelen, het liefst wanneer ik mijn handen vol heb. Wanneer de veldwachter met zijn knuppel een paar meppen uitdeelt, moeten Hans en ik eigenlijk lachen. ‘Schouderklopjes,’ zegt hij als we achter de kerk staan uit te hijgen. ‘Zag je hem rennen, die dikzak?’ Een wurggreep van Hans? Een iets te strak aangetrokken sjaal in vergelijking met de pets van moe. Als ze me vermanend toespreekt, voel ik me zeker een dag of twee heel rot. ‘Ons va is snel met alles.’ Ik weet dat ik niet voor mijn beurt mag praten, maar hoorde ze die dag dan niet de trots in mijn stem? Va die binnen twee uur een veld maait waar twee mannen normaal een halve dag over doen. Moe zweeg, ze werd niet eens rood. Er verschenen zelfs geen blosjes op haar wangen. Va zat kromgebogen over zijn lege bord. Hij schraapte met zijn lepel over de bodem op zoek naar resten stamp. Als moe kwaad is, verandert va in een kleine jongen. Hij zei niets. Ik meende hem even te zien glimlachen. Het duurde twee dagen voordat de lucht weer helemaal geklaard was. Toen er niemand in de keuken was, trok moe me tegen haar dikke buik aan. Dat vond ik eigenlijk heel fijn, maar ik worstelde me meteen weer los. Ik ben geen kind meer, maar een loonwerker. Ik ben een van de kostwinners.

Een maand later had ik er ineens twee broertjes tegelijk bij.

Heinz en de heer veldwever gooien hun sigaretten op de grond. De heer veldwever springt in de houding, Heinz moet op zijn geweer leunen om de sigaret met zijn spijkerzool te kunnen

doven. De man met de sabel staat voor zijn neus en brult van alles. Hij heeft geen streepjes maar sterren op zijn schouders. Hij is de baas. De jonge boer Van Loo kan af en toe ook zo tegen z'n ouwe knecht schreeuwen, maar een paar tellen later lachen ze weer, geven elkaar plaagstoten – ik overleef zo'n klap waarschijnlijk niet – en spugen het tabakssap met grote bogen op de grond.

'Links, rechts, links, rechts, abmars.' De man met de sabel heeft zich omgedraaid en heft zijn knieën bijna tot aan zijn borst. De heer veldwever neemt het bevel over. Ze marcheren achter elkaar naar de aanhanger van de staalgieterij. Het linkerbeen van Heinz trekt een geul in de landweg. De man met de sterren en de sabel is de jonge dommekracht, de heer veldwever de drijver en Heinz is de ploeg. Ik ga op mijn hurken zitten, spring op en ren met gebogen bovenlichaam snel op en neer. Twee echte sigaretten, maar voor een kwart opgerookt. Ik blijf nog even, wie weet wat ik nog meer bij elkaar kan sprokelen. Misschien iets wat ik in de uitgeholde boeken kan verstoppen? Pas over een paar uur moet ik va helpen bij boer Van Loo. Va heeft ergens een klusje waar hij niet onderuit kon, hoe graag hij dat ook wilde.

Als ik mijn moe moet geloven, dan had de kerkklok op oudejaarsavond net twee tellen eerder twaalf geslagen toen ik, Willem Maria Treurwegen, ter wereld kwam. 'Ik ben in het jaar nul geboren,' zeg ik altijd. Als Hans in de buurt is, krijg ik een stomp in mijn zij, precies op de plaats waar een Romeinse soldaat Jezus met een speer heeft gestoken. 'Dus Jezus is echt herrezen,' zegt hij dan. Ik ben de eerste burger van de nieuwe eeuw. Zo niet van de hele wereld of ons mooie Vlaamse land, dan toch zeker van ons dorp en waarschijnlijk van de hele streek. Met mij begon een nieuwe era. Er hingen grote veranderingen in de lucht. Mijn moeder vertelde me dat ik direct pienter de wereld in keek.

"Kijk eens naar die nieuwsgierige oogjes," zei ik tegen va. "Dat

is een slimme donder, dat zie je zo.” “Ach, ’t zal wel,” antwoordde hij, “met onze naam loop je altijd een paar stappen achter op het levenspad.” Daarna haalde hij zijn schouders op. Hij nam het allemaal niet zo nauw. Zijn opa en vader waren loonarbeiders en ook jij zou in de kleiafdrukken van je vader treden.’

Zo nuchter is mijn vader wel. De meeste tijd. Als er geen dieenaar van God op bezoek is geweest.

‘Je moe klaagde anders behoorlijk over je,’ zei va. ‘Dat er weer een extra mond was om te voeden. Alsof ze niet barstensvol zat met melk. Ze voelde zich maar een half mens als ze geen zuigeling aan de borst had. Ze hoefde maar in mijn oor te fluisteren en ik deed mijn plicht. En dat had niets met die zwartjurken te maken die steeds maar weer om nieuwe zieltjes kwamen mekieren. De koeien van boer Van Loo heb ik ’s ochtends vroeg ook nooit laten barsten.’

Ik begreep niet helemaal wat va bedoelde. Moe keek stuurs voor zich uit. ‘Het is waar toch,’ zei hij, ‘ik zat elke ochtend op tijd op mijn melkkruk.’ Ik schoof heen en weer op mijn stoel. Va en moe zaten tegenover me aan tafel en ik wilde zo snel mogelijk weg. Gelukkig waren mijn broers en zussen niet in de kamer. Ik moest een goede smoes verzinnen. Zou ik over de boeken in de opkamer beginnen?

‘An vin,’ zei va.

Te laat. Ik deed mijn handen plat op de zitting van de stoel en drukte met mijn bovenbenen mijn palmen tegen de troostrijke knoesten, krassen en putten in het hout.

‘Ik zei tegen moe dat je met mij mee kon zodra je een jaar of zes was,’ zei va. ‘En daarvoor moest je de meisjes helpen in het huishouden. Op mijn vierde schildte ik aardappelen voor het halve dorp en hakte ik het hout voor de oven van mijn moeder en al mijn tantes. En zoals je weet waren dat er nogal wat.’

Ik moest eerst maar eens zo oud zien te worden. Twee broertjes zijn vóór mij in de wieg gestorven en eentje is dus in de waterput gevallen en verdronken. Hij is met z’n voet in de ketting vast blijven zitten en naar beneden gesleurd. Pas ’s avonds

werd hij gemist. Va telt voor het slapengaan de klompen onder het afdak. Zo weet hij of iedereen binnen is. Hij heeft alle drie de lijkjes zelf bij de oude eik begraven om het geld voor de begrafenis uit te sparen. We woonden toen aan de rand van het dorp en niemand wist precies hoeveel jongens en meisjes Treurwegen er op de wereld waren. Vroeger kwam de pastoor zelf nog weleens bij ons langs. Maar va had geen aansporing nodig. Hij is snel met alles. Ik heb negen oudere zussen, twee jongere broertjes, drie jongere zusjes en er is een nakomertje, een huilbaby. Omdat ik geen oudere broers heb, droeg ik tot mijn zesde de jurkjes van mijn zussen. Ik zei het al: ik was een levende verkleedpop. Mijn broertjes lopen steeds in mijn afdragers. Je zou kunnen zeggen dat ik voor hen de weg heb geëffend.

Sinds moe de gewatteerde mouw achter in de onderste la van haar commode heeft gestopt, wil va de pastoor én de kapelaan niet meer binnenlaten. 'Ik vertrouw die zwartjurken niet,' zegt hij. 'Als het ze zo uitkomt, dan heulen ze met iedereen. Die zijn bang dat hun ziertjes vertrekken. En dan blijft het collectezakje leeg. Godvrezend? De mensen zouden bang moeten zijn voor hun dienaren.'

Als va zo spreekt zie ik moe een kruisteken slaan. Achter zijn rug, voorzichtig, alsof ze bij haar voorhoofd, schouders en buik een paar vliegen wegslaat. Bij het laatste koeterwaalse gesprek tussen mijn va en de kapelaan werden de trekken om de mond van va alleen maar harder, alsof ze nog eens extra waren uitgeploegd. Hij trommelde niet op het raamkozijn toen we de zwartjurk nakeken. 'Die kontdraaiër zien we voorlopig niet meer terug.' De kapelaan zigzagde inderdaad meer dan anders. 'De kerk loopt weer vol sinds er oorlog is.' Va tikte met zijn nagel op het raam. 'Volgens hem is dat een teken van God.'

Ik ben via de greppel een stuk dichtër bij de laadbak van de staalgieterij geslopen. Voerman Heinz staat samen met de heer veldwever op de aanhanger. De man met de sterren staat wijd-

beens op een afstand toe te kijken. Hij houdt zijn handen op zijn rug. Als hij een bevel schreeuwt, dan benadrukt hij elk woord met een driftig klapje van de rug van zijn rechterhand op de palm van zijn linker. Een gebaar dat de jongens in ons dorp maken als ze het over een slappeling hebben, een lafaard, een mietje. Mocht mijn va of moe mij dat gebaar zien maken, dan kan ik op een fikse straf rekenen. Van allebei. Onder zijn arm klemt de man met de sterren een gepolijste wandelstok met een koperen knop erop. Mooie spullen hebben ze, zei ik al. Er verschijnen nog twee helmen vanachter de laadbak. Ze lopen achter elkaar en dragen tussen hen in een paal op hun schouders waaraan een grote klos hangt. Het geheel moet behoorlijk zwaar zijn, want de twee lopen met knikkende knieën naar de rand van de akker.

‘Loos, ab keet die post, paalburger,’ roept de sterrenman. ‘Eerst het holts.’

Heinz trekt aan een paar stukken touw. De heer veldwever kan nog net op tijd aan de kant springen. Een stuk of tien lange palen, dennenhout zo te zien, rollen van de laadbak op de grond in de richting van de bevelhebber. Die blijft onverstoort staan. Zijn dit soms de soldaten over wie va het gisteren had? ‘Ze denken dat ze zelfs de natuur naar hun hand kunnen zetten,’ zei hij bij het avondbrood. ‘Verrekte Pruisen.’ Hij had met zijn vuist hard op tafel geslagen. Ik popelde om hem iets te vragen, maar tijdens het eten wordt bij ons niet gesproken. En wij kinderen houden zeker onze mond als ons niets gevraagd wordt. De vingers van moe branden nog op mijn wang. Bij aanvang van de maaltijd vouwen we onze handen en va spreekt een dankwoord: ‘voor het goede werk van de Heer’. Als hij dat zegt, zie ik hem door mijn wimpers heen altijd knipogen naar mijn moeder. Sinds de zwartjurken niet meer op bezoek komen en wij zondags ook niet meer bij hen in de kerk langsgaan, volstaat va met een enkel ‘dank u, Van Loo, amen’. Daarna lepelen we zo snel mogelijk de koolsoep of de stamp naar binnen. Va is natuurlijk altijd als eerste klaar.

Nog geen tien centimeter voor de glimmende laarzen van de bevelhebber blijven de palen liggen. Hij heeft geen krimp gegeven. Wat een zelfvertrouwen heeft die man. ‘Ze voelen zich de betere mensen,’ zei va gisteren bij de rijstevla. ‘Onoverwinnelijk ook.’ Hij sloeg opnieuw met zijn vuist op tafel. Er moet wel echt iets aan de hand zijn als hij tweemaal achter elkaar iets zegt tijdens het eten.

Ik kruip een beetje omhoog in de greppel. Daarbij schop ik een steen los. Die rolt naar beneden en raakt met een droge tik een andere steen, en nog een derde. Op een dergelijke carambole was ik bij het biljarten in het dorpscafé trots geweest. Va heeft me het afgelopen jaar een keer meegenomen. Ik was de enige die bij de oogst net zo lang door was gegaan als hij. Natuurlijk vulde hij veel meer manden dan ik. ‘Je wordt nog wel eens een echte Treurwegen,’ zei hij. De stoot die hij tegen mijn schouder gaf voelde ik een week later nog. Maar ik liet me niet kennen en sloeg in het café net als hij het borreltje in één teug achterover. Van het biljartspel bakte ik niet veel. De ballen klotsten op elkaar als ik een stoot met de keu gaf. ‘Je moet met effect spelen,’ zei va. ‘Anders maak je niks klaar.’ Ik lachte met va en zijn maten mee, ook al had ik geen idee waar het over ging. Ze maakten schokkende bewegingen met hun lendenen en sloegen van plezier wolken stof uit de lappen om hun bovenbenen, alsof niet alleen hun sigaren, maar ook hun broeken rookten.

De commandant draait zich om en begint met zijn stok op het struikgewas in te slaan. Gelukkig gebruikt hij zijn sabel niet. Ik doe snel de kreet van een valk na en rol een paar keer om mijn as. Hij kijkt naar de lucht, haalt zijn schouders op en concentreert zich dan weer op zijn manschappen. ‘Voorzicht met het porselein,’ zegt hij. Als de pastoor of de kapelaan bij ons thuis kwam, haalde moeder voorzichtig de kopjes en schofels en de theepot onder uit haar commode. Als ze het bezoek inschonk, hield ze angstvallig de kant van de pot waar de stukken vanaf zijn naar zich toe. ‘Neemt u zelf niet?’ vroeg de gees-

telijke verwonderd aan moe. ‘Nee, eerwaarde, dank u, drinkt u maar rustig een kopje met mijn man.’ We hebben namelijk maar twee kopjes en twee schotels die heel zijn. Haar mof kan ze trouwens nu wel als theemuts gebruiken. Wijzelf drinken onze slappe koffie uit kroezen waarvan het email bijna helemaal is afgebladderd.

Ik lig een stuk verderop in de greppel, buig wat stengels aan de kant en zie hoe Heinz een porseleinen potje terug stopt in een doos. Die mannen hebben mooie spullen, maar waarom nemen ze dozenvol ervan mee naar een akker? Loopt er een traan over de wang van Heinz? Denkt hij aan de porseleinkast van zijn moeder? Het is maar goed dat hij het tere ding terug in de verpakking heeft gedaan. De aarde trilt. De commandant fatsoeneert zijn jas, slaat met zijn handschoenen wat denkbeeldig stof van zijn rijbroek en recht zijn rug. Hij gaat op één been staan, net als een uiver, en wrijft de punt van de rijlaars van zijn andere been op aan de achterkant van zijn laars. Daarna wisselt hij snel van been. Ter hoogte van zijn kuiten hebben de rijlaarzen doffe plekken.

Ik kijk met de commandant mee in de richting van de bocht in de landweg, daar waar ook de oprit van de boerderij van Van Loo is. De Brabander en de Ardenner hinniken, snuiven en trekken aan de dissel. De brouwerijpaarden laten hun hoofd hangen. Het lijkt alsof ze elk moment om kunnen kieperen. Mogen die beesten soms de restjes uit de ketels oplebberen? Een van de trekpaarden van de staalgieterij steigert. Vreemd, die moet toch gewend zijn aan zo’n ijzeren ros. Ik heb een paar keer een gemotoriseerde wagen voorbij zien komen. Het gerucht gaat dat de abdij een dergelijk ding heeft aangeschaft om de vaten bier sneller in de grote stad te kunnen krijgen. Op de momenten dat de motorwagen voorbijreed, was ik altijd met va aan het werk op het land. Het ging allemaal heel snel. Ik had maar een paar tellen zicht op het nieuwerwetse voertuig voordat het in het opgeworpen stof verdween. Die grote wielen zouden een akker binnen een paar minuten hebben omge-

ploegd. ‘Vooruitgang,’ zei va laatst, leunend op zijn zeis, ‘is vaak teloorgang.’ Ik keek hem niet-begrijpend aan. ‘Een achteruitgang,’ verduidelijkte hij. Hij sloeg een paar maal op zijn kontzak. Alsof mijn va aansporing nodig heeft. ‘De pastoor en de kapelaan vinden het diabolische monsters,’ zei hij. Hij kneep zijn neus dicht. ‘Met een duvelsnelheid razen die gemotoriseerde koetsen over de wegen van de Heer.’ Va kan de stem van de pastoor heel goed nadoen. ‘Toen die zwartjurken begrepen dat ze hun flessen wijn en hun vaten bier daardoor sneller kregen, werd er nooit meer over “de strijdkarren van de duvel” gepreekt.’

Nu stopt een van die motorwagens vlak voor mijn neus. Ik lig plat tussen het kreupelhout en voel de grond onder mijn borstkas trillen, alsof alle trekpaarden van de streek tegelijk de aarde aanstampen. Het tintelt tot in mijn tenen. De voerman van dit gevaarte heeft geen leidsels maar zit achter een wiel. Hij hoeft niet te kijken naar de konten van de knollen. De motorwagen heeft een lange neus en voorop zit in het midden een sierlijk embleem. ‘Onder die kap zitten soms wel twintig tot dertig paarden,’ vertelde va. Ik was net tien en had horen vertellen over automobielen. Ik begreep toen niet hoe ze al die paarden in zo’n kleine ruimte gepropt kregen. De voerman trekt aan een paar hendels. De motorwagen trilt en stamp. Het lijkt even alsof het stalen ros gaat steigeren, dan komt er aan de achterkant een donkere wolk uit en wordt het stil. Opvallend stil, alles en iedereen houdt de adem in. Ik oefen een paar vogelgeluiden. Zelfs de eksters en merels reageren niet. Ik tik met een takje een paar keer snel tegen een boomstronk. Hier vlakbij weet ik een paar spechten te zitten. Die zijn mij eigenlijk te bont, ik hou het meest van kauwtjes, kraaien en roeken. Een raaf heb ik jammer genoeg nog nooit gezien. Voor roofvogels maak ik een uitzondering. Ik heb een keer een hele middag stilgelegen in de bosjes om een uil te bestuderen. Hij – een mannetje, dat kan niet anders met zulke zware wenkbrauwen –

was vrijwel helemaal wit. Alleen op zijn schouders had hij donkere strepen en op zijn borstkas zaten een paar ronde vlekken. Hij heeft die middag meer met zijn ogen geknipperd dan ik. Al heb ik dat later thuis wel ingehaald. De schemer overviel me. Va had de klompen al geteld.

Ik buig een paar takken aan de kant. Dat uiltje had een uniformjasje aan! De commandant heeft zich vlak bij de voerman van de motorwagen opgesteld. Hij trekt zijn sabel en houdt deze een paar tellen voor zijn neus. De voerman van de motorwagen brengt ter begroeting twee vingers naar zijn wenkbrauw en doet daarna het leren kapje en de bril af. Hij pakt een pet van de zitting naast hem en zet deze schuin op z'n hoofd. Op de klep zitten sterren én strepen. Hij heeft grijs haar, maar in tegenstelling tot Heinz en de heer veldwever zijn z'n wangen niet ingevallen en heeft hij geen holle oogkassen. Zijn gezicht is rond en zijn wangen en neus zijn rood aangelopen, net als bij mijnheer pastoor en bij de burgemeester, al hebben die allebei niet één maar twee onderkinnen. De commandant steekt zijn sabel terug in de schede en opent het portier. De man met de sterren en strepen stapt uit. Hij heeft een leren jas aan die tot op zijn enkels reikt en in zijn rechteroog zit één enkel glas. Waar zijn de pootjes van zijn bril? 'Luitenant, de vrijwilligers komen in een stonde,' brult hij. 'Het gewichtigste heb ik hier in ladenruim.' Hij draait zich om naar Heinz en de twee andere bejaarde soldaten en brult verder: 'Hier kommen! Abladen!' Schreeuwt de man zo hard omdat hij doof is geworden van ouderdom of door het harde getrappel van de dertig paarden onder de motorkap van zijn wagen? 'Links, rechts, links, rechts,' beveelt de luitenant. 'Snel, de kolonel moes naar de neegste stelle.'

Heinz en de soldaten halen een kist achter uit het voertuig. Er staat een bliksemflits op de zijkant. Wat zou erin zitten? In elk geval is het inderdaad behoorlijk gewichtig, Heinz trekt met zijn been een diep spoor naar de rand van de akker. Uit de langzaam neerdalende stofwolken komt een groep mannen

aangelopen onder aanvoering van twee soldaten met geschouderde geweren. Ik begin te tellen. Ze zijn naar schatting met zijn veertigen. Ik herken de zoon van de oude smid, de koper-slager, de timmerman met zijn gezelschap en de stratenmaker. Ze hebben allemaal hun hamers bij zich. De steenhouwer draagt ook zijn gordel met beitels en zijn pikhouweel met zich mee, hij is kennelijk bij een klus weggeplukt, want hij zit van boven tot beneden onder het gruis. De broek van de doodgraver zit tot aan zijn knieën onder de klei. Hij heeft zijn grote spade bij zich. Boer Van Loo sjokt achteraan in zijn zondagse pak. Zelfs het dragen van de hark op zijn schouder lijkt hem zwaar te vallen. Hij laat het werk al jaren over aan zijn knechten en loonwerkers. De soldaat die achter hem loopt, met het geweer in de aanslag, het lange mes dat eraan vastzit klaar om te prikken, loert naar de forse buik van de kleine boer. Het horloge met de gouden ketting dat Van Loo angstvallig met zijn arm en hand probeert te verbergen kan hij later weleens kwijtspelen.

Va komt binnen, ziet me zitten aan de keukentafel met een kroes met slappe koffie, beent op me af en geeft me zonder een woord te zeggen een harde klap tegen mijn hoofd. Daarna loopt hij naar moe en blijft een paar tellen met haar smoezen. Mijn jongere broertjes weten niet goed waar ze moeten kijken. Ik was net een beschuitje aan het kauwen toen ik de oplawaai kreeg en de brokstukjes vlogen in het rond. Het leken net tanden en kiezen. Ik zet mijn lippen aan de kroes. Er zit alleen nog maar koffieprut in, maar zo kan ik me even onttrekken aan de borende blik van moe. Die koolzwarte ogen van haar doen me meer pijn dan de eeltige hand van va op mijn hoofd, al zal mijn oorschelp nu wel vuurrood zijn. Ik voel het bloed erin kloppen.

‘Jij geeft een mooi voorbeeld,’ zegt ze terwijl ze met een klap twee borden voor de tweeling neerzet. Zal ze me opnieuw een mep verkopen? Mijn wang begint ook te gloeien. Mijn broertjes buigen snel hun hoofden en beginnen enthousiast te lepelen, gekookte cichorei, een groente waarvan ik weet dat ze er een

grondige hekel aan hebben. De baby begint te huilen. Ik heb al een snor en mijn armen zijn minstens net zo gespierd als die van mijn vader. Ik ben de oudste zoon, een van de kostwinners. Nu heb ik zin om met het hulpeloze nakomertje mee te doen. Zou va weten dat ik de boeken van de bovenste plank heb afgehaald? Ze waren zwaar als bakstenen, of beter gezegd als blokken. Allemaal nep, van verschillende soorten hout gemaakt, wel mooi gevlamd. Wat verwachten ze van me? Waar moet ik levenskennis vandaan halen? Zolang ik de sleutel van de leren banden niet heb, moet ik het alleen met de rugtitels doen.

Een van mijn zussen pakt de baby uit de door va getimmerde wieg, een eikenhouten kist op twee halvemanen. Daar hebben we allemaal de eerste tien maanden in gelegen. Al hadden we er rustig nog jaren in kunnen slapen, de kist is groot genoeg voor een volwassen vent, maar er kwam nu eenmaal meestal na een maand of elf, twaalf weer een nieuwe Treurwegen bij. ‘Als ik dood ben,’ zei va, ‘ga ik in dat ding de grond in.’ En als hij zin had om ons eens flink aan het schrikken te maken, dan zei hij nog: ‘Jullie hebben allemaal in mijn doodskist gelegen.’

‘Je va heeft je gezien,’ zegt moe. Ze heeft haar schort afgedaan en is tegenover me komen zitten. Ik kijk naar haar handen die op elkaar op het tafelblad rusten. Ze zitten onder de kloven en barsten. Werkhanden die veel in het water zitten. Ze lijkt mijn gedachten te raden. ‘Ik zal blij zijn als ik eindelijk uit de luiers ben. Dan hoef ik niet meer elke dag te wassen.’ Ze wrijft over haar buik en wijst daarna naar de kleine in de armen van mijn zus. ‘Hij is de laatste spruit. En jij bent de oudste jongen. Als va en ik er niet meer zijn, dan moet jij op je broers en zussen letten. Je weet toch dat ze de landweg en de zuidelijke akkers van boer Van Loo tot spergebied hebben uitgeroepen? Wij dorpeelingen mogen daar niet komen.’

Ik had va niet gezien in de groep tewerkgestelden. Het is natuurlijk niet zo gek dat ze hem alsnog hebben geselecteerd. Met zijn vijfenvijftig jaar is hij nog steeds sneller dan menig jonge-

man. Hoe hebben moeder en hij me eigenlijk uit de arbeidsinzet weten te houden? Alle mannen en jongens van veertien tot en met vijftig waren opgeroepen. Misschien heeft het toch geholpen dat niemand weet hoeveel kinderen Treurwegen er nu precies zijn en heb ik niet voor niets een jaar of zes in jurkjes van mijn zussen rondgelopen. Of heeft va een ambtenaar meegetroond naar de oude eik en hem gewezen op de namen op de eenvoudige kruisjes? De broers die in de wieg zijn gestorven en degene die verdronken is in onze put heetten allemaal Willem M. Treurwegen. Een drievoudig excuus om geen ‘jonge zonen voor het land’ af te staan. Wellicht is va met de oproep voor mij naar het loket gegaan. Ik ben tenslotte ook naar hém vernoemd. De ambtenaar zal even vreemd hebben opgekeken toen hij hem met het papiertje voor zijn neus zag staan, maar het vervolgens met een schouderophalen hebben gestempeld. De reputatie van mijn va is in de hele streek bekend. Met hem ga je niet in discussie. Althans niet voordat hij een paar kelkjes opheeft.

‘Je hebt geen idee wat voor een risico je hebt genomen,’ zegt va. Hij is naast moe aan tafel komen zitten. Met een oorveeg in de lucht heeft hij de tweeling weggejaagd. Mijn twee oudere zussen die nog thuis wonen zijn naar de spoelkeuken gegaan. Ze geven de pannen een stevige schrobbering. Zo te horen vliegen de deksels en de potten door de lucht. Zij hebben in huis tenminste nog iets waarop ze zich af kunnen reageren. De drie jonge meisjes zijn met de huilbaby naar boven. Door de houten vloer heen hoor ik ze liedjes zingen. Kennelijk wil iedereen va, moe en mij overstemmen. Zal de hel zo losbreken?

‘Ze hadden je wel als spion kunnen oppakken,’ zegt moe. ‘Of kunnen neerschieten,’ zegt va. ‘Het is een wonder dat ze je niet hebben gezien. Je lag daar tussen het groen op nog geen twee meter afstand van de officieren. In dat bruine jasje, met die grote ogen en die kuif van je, als een hert zich niet bewust van de jager.’ Hij richt zich naar moe en zegt: ‘Zijn haar is veel te lang. Zo direct moet de schaar in zijn gewei.’

Ik kan een hinniklachje niet onderdrukken.

Va verschiet van kleur. Ik zie zijn oren bewegen. Een slecht teken. 'Voor hetzelfde geld zien ze je aan voor een franc-tireur en executeren je ter plaatse.' Va buigt naar voren en port me met zijn wijsvinger in de ribben. Het is alsof iemand met volle kracht een paar keer een bezemsteel in mijn borstkas ramt.

Aan de zijkant van het hoofd van va kronkelt een ader, alsof een pier zich naar buiten wil wurmen. Zijn adamsappel gaat op en neer. Hij heeft zijn keel niet goed geschoren. 'Nadat ze je eerst even met hun bajonetten hebben geprikt,' vervolgt va. 'Je hebt een van hun nieuwerwetse motorwagens gezien.'

Ik bestudeer schuldbewust mijn knokkels.

'Wat heb je erop te zeggen?' Va rommelt aan zijn gesp. 'Ik heb je toch verteld wat ze hebben gedaan met de dorpen hier vlakbij? Dat ze in het wilde weg mensen neerschoten en huizen in brand staken omdat ze zoveel tegenstand van ons boerse leger niet hadden verwacht? Een koerier te paard is vorige week onder vuur genomen, nog geen tien kilometer hiervandaan. Alle bewoners van dat dorp zijn opgepakt en maar ternauwernood ontsnapt aan de galg. Ik zal maar niet zeggen wat ze met de burgemeester hebben gedaan.' Va grijpt zichzelf bij de keel en steekt zijn tong uit.

Wat kan ik zeggen? Dat ik me in de tijd heb vergist en al onderweg was naar boer Van Loo om va te helpen? Een zwak excuus. En waarom heb ik dan een omweg gemaakt langs het vennetje, de molen en de zandweg?

'Wat waren jullie daar aan het doen?' waag ik te vragen. Va trommelt even met zijn vingers op het tafelblad, ditmaal beslist niet uit tevredenheid, knijpt zijn ogen samen en bestudeert me met een schuin hoofd. Zijn wenkbrauwen lijken op die van de witte uil in het uniformjasje. 'De bezetter heeft weer een briljant idee,' zegt hij. Een paar spetters speeksel belanden vlak voor mijn handen. Ik trek ze niet terug. Va pakt zijn mes uit zijn zak, knipt het open en haalt uit.

Va draait de petroleumlamp wat lager, net zoals hij vroeger

ook deed voordat hij spannende verhalen ging vertellen. Het valt me nu pas op dat ook hij ingevallen wangen heeft en holle ogen. Ik heb al mijn vingers nog. Met één haal heeft hij op tafel een snee getrokken van links naar rechts. Het dikke hout kan het hebben. Moe zal het morgen wel met wat was dichtsmeren. Va heeft onze kroezen, het zoutvat, de suikerpot en het mosterdvaatje erbij gepakt en ze naast elkaar gezet. ‘Dit zijn onze dorpen en die streep is de grens. Moe, geef me eens even de azijnfles.’ Met een klap zet va de fles midden op tafel. ‘Dat is de stad, waar al die zuurzakken wonen. De bezetters zijn bang dat we massaal naar het neutrale noorden vluchten. En in zekere zin hebben ze gelijk. Toen de vesting Antwerpen viel, zijn er honderdduizenden de grens overgestoken. Ze gaan een hek plaatsen.’

‘Maar ze kunnen toch het prikkeldraad doorknippen,’ zeg ik. ‘Of over het hek klimmen en de bekende paden gebruiken van de groene grens. Er wordt toch al eeuwen via die routes gesmokkeld? Dat hebt u zelf verteld. En nu zullen de veldwachters wel geen tijd hebben voor de patrouilles.’

‘Dat zal ditmaal niet zo gemakkelijk gaan,’ zegt va. ‘Aan een pondje boter of een baaltje tabak heb je als afkoopsom nu niet genoeg. En de zogenaamde vrije herbergen vlak aan de grens, waar we zelf in aanwezigheid van de hermandad rustig onze waar konden verhandelen, zijn allemaal in beslag genomen door de bezetter. Daar komen wij als gewone landmensen niet meer in. Daar zie je alleen nog maar uniformen.’